

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

"Затверджую"

Директор Центру гуманітарної освіти
НАН України
д.філос.н.професор
Рижко В.А.

Освітньо-наукова програма
підготовки докторів філософії в аспірантурі Інститутів НАН України
за спеціальністю 033 "Філософія науки та культури"

(освітньо-наукова програма рекомендована до впровадження Вченою радою
Центру гуманітарної освіти НАН України
Протокол №3 від "12" квітня 2016 року).

Галузь науки – 03 Гуманітарні науки
Обсяг освітньої складової програми – 6 кредитів ЄКТС
Терміни навчання – 1 рік
Форма навчання – денна і заочна

1. Загальна характеристика освітньо-наукової програми (мета та завдання).

Освітньо-наукова програма (ОНП) підготовки докторів філософії стосується навчання аспірантів в Інститутах НАН України і є складовою ОНП підготовки докторів філософії усіх спеціальностей (фізико-технічних і математичних, хімічних і біологічних та соціально-гуманітарних наук).

Фахівець рівня – доктор філософії.

За спеціальністю – 033 філософія.

Галузь науки – 03 Гуманітарні науки

Освітній рівень: III (освітньо-науковий) рівень вищої освіти.

Кваліфікація: доктор філософії в галузі фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних та соціально-гуманітарних наук.

З узагальненим об'єктом діяльності: наука, культура, вища освіта.

З нормативним терміном навчання (денна форма): один рік.

Ця програма встановлює:

- Оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, спрямованими на формування системного наукового світогляду, методологічної культури науковця, його креативного мислення, філософського осмислення шляхів формулювання нових ідей, історичного досвіду розв'язання проблем в галузі дослідницько-інноваційної діяльності, професійної наукової етики, необхідності теоретичного і практичного усвідомлення науковцем своєї історичної місії в розв'язанні соціальних, економічних, технічних і гуманітарних проблем людського буття сьогодення та майбутнього;
- Нормативний обсяг та рівень засвоєння знань з філософії у процесі підготовки аспірантів у Інститутах НАН України відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційного рівня доктор філософії за спеціальністю навчання;
- Форми проміжної і підсумкової атестації;
- Термін навчання.

Успішне виконання освітньо-наукової програми є однією з необхідних підстав для присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі відповідних наук.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни.

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен знати:

1) існуючі концепції взаємозв'язку філософії і науки, історію розвитку та формування наукових картин світу; критично-креативні дискусії з питань впливу філософії на науку, а також науки на філософію;

2) особливості теорії пізнання, взаємозв'язок міфологічних, релігійних, мистецьких поглядів в пізнавальному процесі, формуванні креативного мислення вченого, основні дискусії з цього приводу;

3) теоретичні тлумачення соціальних процесів, їх вплив на розвиток науки та концепції зворотнього впливу науки, техніки на соціальні процеси;

4) основні концепції методології та етики науки;

5) основні категорії філософії науки, типологічні характеристики основних концепцій, що описують розвиток наукового знання;

6) основні підходи до побудови логічно несуперечливих і обґрунтованих наукових концепцій;

7) співвідношення раціонального та ірраціонального, логіки та інтуїції, відкриття і обґрунтування в науковому пізнанні;

вміти:

1) застосовувати в своїй науково-дослідницькій діяльності теорії філософського світогляду: еволюційну та революційну, синергетичну, поліваріантну, плюралістичну, толерантність тощо;

2) використовувати знання сучасної і традиційної логіки, методи і методології розв'язання проблем конкретних тем дослідницької роботи, критично оцінювати існуючі наукові здобутки;

3) здійснювати свою наукову діяльність, дотримуючись наукової професійної етики, громадянську позицію, сприяти дотриманню професійної етики науковим загалом;

4) викласти в формі реферату філософські питання напрямку дисертаційного дослідження;

5) критично оцінювати явища і факти псевдонаукових і паранаукових досліджень.

3. Програма навчальної дисципліни.

Змістовний модуль 1.

Філософія і наукове пізнання: проблеми і їх еволюція (історичний аспект).

Тема 1. Людина, світ, культура, наука, філософія.

Проблема "людина" – "світ" як предмет філософської рефлексії. Предметно-тілесне, духовне та інтелектуальне (розумове) в житті людини. Світ як природа, артефакти та інформація. Одвічне, абсолютне, універсальне та одиничне, унікальне, прийдешнє, тлінне в житті людини. Світогляд, його історичні форми, основні поняття та функції. Міф, релігія, мистецтво, філософія, наука в контексті світоглядних проблем. Культура як загальнолюдська цінність і універсальна міра гуманістичного буття людини, суспільства, вченого. Національна культура і духовність. Філософія як квінтесенція культури. Суб'єкт, об'єкт, мова, методи філософії, і суб'єкт, об'єкт, мова, методи науки (компаративістський аналіз).

Тема 2. Філософія як школа мислення. Історико-філософські засади формування культури мислення вченого.

Проблема єдності та розмаїтості історико-філософського процесу. Співвідношення історії філософії та сучасної філософії. Зв'язки історико-філософського процесу та розвитку науки.

Філософія у країнах Стародавнього Сходу. Особливості (концептуальні засади) давньоіндійської та давньокитайської культури і філософії. Брахманізм, буддизм, індуїзм. Даосизм та конфуціанство.

Особливості (концептуальні засади) античної культури та філософії. Основні періоди розвитку античної філософії та їхній зв'язок із розвитком давньогрецької науки. Три науково-дослідницьких програми античності (математична – Піфагор, Платон; атомістична – Левкіпп – Демокрит, континуалістська та квалікативістська – Аристотель). Діалогічний метод (діалектика Сократа) та сучасна філософія і наука. Філософія Платона: світ ідей, теорія пізнання, космологія та теорія геометричних атомів, вчення про державу (його сучасні інтерпретації). Роль школи Платона в становленні давньогрецької математики, космології, астрономії. Філософія Аристотеля: критика теорії ідей Платона, матерія і форма, чотири види причин, фізика та космологія, вчення про категорії, етика. Поняття науки у Аристотеля. Роль античної філософії в становленні філософського раціоналізму, формуванні наукової раціональності та теоретичного мислення. Метафізика і логіка Аристотеля.

Характерні риси культури та філософії Середньовіччя (основні періоди: апологетика, патристика, схоластика; теоцентризм; платонізм та аристотелізм). Освіта та наукове мислення за Середньовіччя. Номіналізм, реалізм та концептуалізм. Філософсько-теологічні ідеї Фоми Аквінського. Магія, алхімія, астрологія як феномени культури Середньовіччя і передтеча становлення наукового методу.

Філософія європейського Відродження та Нової Доби. Риси ренесансної культури та філософії (гуманізм, антропоцентризм та епікуреїзм, натуралізм та пантеїзм). Вчення Дж. Бруно та теорія Коперника як підстави духовної революції Нового часу. Методологічні програми Ф.Бекона і Р.Декарта. Фізика Декарта та фізика Ньютона. Експеримент та математика. Емпіризм та раціоналізм.

Філософія Просвітництва: антиклерикалізм, культ розуму та освіти, прав і свобод людини; механіцизм та сенсуалізм, натуралізм в розумінні людини і суспільного життя. Роль філософії Просвітництва та просвітницьких програм в

розвитку наукової рефлексії. «Проект Просвітництва» (наука і соціальний прогрес) та його сучасні інтерпретації. Науково-промислова революція XVI – XVII ст.

Тема 3. Класична філософія і класична наука.

Особливості класичної філософії і класичної науки.

Філософія І. Канта: критика догматичної метафізики, вчення про антиномії, теорія пізнання, етика, філософія історії та права. Філософія Канта, фізика Ньютона та сучасна філософія науки. Філософія Гегеля: принцип тотожності мислення та буття, діалектика, розум та історія. Натурфілософія Гегеля та природознавство: колізії взаємин. Філософія Л. Фейєрбаха: антропологічний принцип та вчення про релігію. Біологія та психологія як чинники формування антропології Фейєрбаха. Філософія К. Маркса: проблема людини, матеріалістичне розуміння історії. Маркс про соціальну роль науки та про її соціальну детермінацію. Концепції діалектики в європейській філософії XX ст. Діалектика та науковий метод.

Тема 4. Некласична філософія і неklasична наука.

Особливості неklasичної філософії і неklasичної науки.

Опозиції раціоналізму та ірраціоналізму у філософії XIX ст.: від абстрактних загальних законів «класики» до проблематики суб'єктивності, світу бажань, потягів, волі. Волюнтаризм А. Шопенгауера. Світ як воля і уявлення. С. К'єркегор про екзистенційний характер істини. Світоглядна позиція Ф. Ніцше: вчення про надлюдину, вічне повернення, переоцінку цінностей. Ніцше та філософія життя. А. Бергсон, Г. Зіммель.

Тема 5. Основні школи та тематичні напрями філософії XX-XXI ст. і

постнеklasична наука.

Постнеklasична філософія і постнеklasична наука.

Філософія життя як вираз антисциєнтистських інтенцій в європейській культурі. Неокантіанство як особлива форма філософської рефлексії над наукою. «Науки про природу» та «науки про культуру». Релігійна філософія XX ст.

Співвідношення віри і знання. Взаємодоповненість креаціоністської та наукової картини світу. Різновиди філософсько-антропологічних концепцій та їх зв'язок з науковим знанням про людину. Е.Гуссерль і основні ідеї феноменологічної філософії. Екзистенціалізм: основні представники, проблеми, категоріальний апарат. Суть та межі екзистенційного аналізу розвитку науки. Герменевтика: проблема інтерпретації та розуміння, герменевтичне коло. Герменевтична філософія як критика індуктивного методу природознавства та як методологія соціогуманітарних наук. Герменевтичний компонент науки. Комунікативний поворот у сучасній філософії: проблема суб'єкт-суб'єктної взаємодії та обґрунтування етики. Комунікативна дія та дискурс. Поняття про науковий дискурс та його особливості. Прагматизм. Концепція науки та наукових понять. Позитивізм та аналітична філософія, її еволюція в ХХ ст.: логічний позитивізм, лінгвістична філософія, «науковий реалізм».

Тема 6. Основні етапи розвитку філософії в Україні: наука і культура.

Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Вплив візантійської релігійно-філософської думки на філософську культуру Київської Русі. Іларіон Київський. "Слово про закон і благодать". «Шестоднев» Іоанна Болгарського – виклад космогонічних та натурфілософських ідей. Острозька академія та братські школи. Петро Могила як основоположник модерного типу української освіти. Києво-Могилянська академія як осередок української культури та культури народів Східної Європи. Рецепція західноєвропейської філософії і наука в Києво-Могилянській академії. Аргументи Ф.Прокоповича, Г.Кониського проти релігійного фанатизму, за поширення ідей просвітництва. Ідеї моральної філософії, природознавства, логіки. Соціально-політичні ідеї П. Орлика. Філософські погляди Г. Сковороди та їх вплив на українську і російську філософію. Філософія, наука та культура в Україні ХІХ – початку ХХ ст. Соціально-філософські мотиви в творчості Т.Г. Шевченка та їх значення для розвитку національної самосвідомості. Соціально-філософські погляди І.Я. Франка, Лесі Українки, М.П. Драгоманова. Українська соціально-політична і наукова думка (В.Липинський, Д.Донцов,

М.Амосов, О.Богомолець, М.Холодний, Є.Патон, В.Глушков, С.Корольов та ін). Етико-антропологічна проблематика в українській та російській релігійній філософії XIX-XX ст. (П.Д.Юркевич, М.О. Бердяєв: проблема співвідношення філософії та науки, критика натуралізму та позитивізму, ідеї В.Вернадського, М.Грушевського, В.Винниченка). Актуальні проблеми української філософії новітньої доби (аналіз творчих здобутків І.В.Бойченка, В.С.Горського, В.П.Іванова, П.В.Копніна, С.Б.Кримського, В.С.Лісового, М.О.Парнюка, М.В.Поповича, В.Г.Табачковського, М.Ф.Тарасенка, В.І.Шинкарука, О.І.Яценюка). Київська світоглядно-філософська школа.

Змістовний модуль 2. Онтологія, гносеологія, феноменологія.

Тема 1. Онтологія і вчення про життєсвіт людини.

Онтологія як розділ філософського знання. Імплицитність онтологічної проблематики гносеології, феноменології, герменевтиці, аксіології, естетичним та етичним дослідженням. Поняття життєсвіту людини та картини світу. Життєсвіт та формування онтологічної проблематики. Поняття буття, небуття, сутності та існування в античності. "Буття" Парменіда як реальне всезагальне. Принцип тотожності буття і мислення. Пошуки «архе» буття. Буття як становлення (Геракліт). Буття як число (Піфагор). Чуттєве і розумоосяжне буття елейців. Розгорнення буття у багаторівневу єдність в Платоновому світі ідей. Обґрунтування множинності буття в атомістичному вченні Демокрита. Сенс буття людини у Сократа. Поняття сутності у Платона та Аристотеля. «Ентелехія» Аристотеля як процес покладання усталеної сутності. «Метафізика»: вчення про чотири причини.

Проблема буття як проблема субстанціальної сутності світу в класичній філософсько-теологічній онтології: А.Августин, С.Боецій, Ф. Аквінський, Ф.Суарес. Онтологічні концепції Нового часу: Р.Декарт, Б.Спіноза, В.Г.Ляйбніц та ін. Гносеологізація онтологічної проблематики і її завершення в німецькій класичній філософії. І.Кант: буття як «рiч в собі» (ноумен) і «рiч для нас» (феномен).

Кінець «метафізики сутності». Гносеологічне розчинення онтології в системі категорій (діалектичній логіці) та історичних формах свідомості (феноменології) Гегеля. Пізнання та осмислення буття. Співвідношення сутності та сенсу. Проблема Абсолютного буття.

Буття як екзистенція (С.Кіркегор). Буття і ніщо (Ф.Ніцше). Позитивістська та прагматистська критика «спекулятивної метафізики», орієнтація на «позитивне» знання «точних» наук (О.Конт і Д.Міллер, Ч.Пірс і Дж.Дьюї). Проблема досвіду/дослідження буття в емпіріокритицизмі Р.Авенаріуса та Е.Маха. Онтологія і антиметафізичні методологічні програми «неопозитивізму». Неопозитивістська та постпозитивістська реінкарнація метафізики: логічний атомізм Б.Рассела и лінгвістична онтологія Л.Вітгенштайна, моральна онтологія Дж.Мура, «дескриптивна онтологія» П.Стросона, аналітична метафізика У. Куайна. Феноменологічна онтологія свідомості Е.Гуссерля. Альтернативи класичній метафізиці: «нова» онтологія М.Гартмана, фундаментальна онтологія М.Гайдеггера. Онтологічна проблематика герменевтики від Дільтея до Гадамера. Постмодерністське заперечення класичної філософської онтології Ж.Дерріда, Ж.Дельозом, Ф.Гваттарі. Постметафізичне мислення (М.Гайдеггер, Ю.Габермас). Перехід від парадигми онтології свідомості до онтології мови (С.Кримський, М. Попович). Концепції нестабільних онтологій. Комунікативна онтологія дискурсних практик Д.Бюлер, А.Єрмоленко).

Тема 2. Культурно-екзистенційні виміри гносеології.

Умови і можливості людського пізнання. Способи та форми взаємодії суб'єкта та об'єкта у пізнанні.

Методи, форми, рівні пізнання. Методологічна свідомість (В.Лекторський, В.Швирьов, М.Мамардашвілі). Чуттєве і раціональне. Відчуття, уявлення, поняття. Поняття досвіду і поняття дослідження. Інтуїція та раціональне мислення. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання. Логіка відкриття та логіка обґрунтування знання.

Логіко-поняттєвий апарат пізнання. Мова наукового пізнання. Логічні прийоми (індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння), поняття, судження,

умовиводи та категорії пізнання. Поняття теорії (С.Кримський). Ідея пізнання. Гіпотеза. Концепти та концептуалізація (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі, С.Нератіна). Ідеали наукового пізнання. Соціокультурні та внутрішньонаукові норми пізнання (Т.Кун, Р.Мертон). Істина в науці. Поняття верифікації та фальсифікації наукових теорій та концепцій (К.Поппер). Постметафізичне концептуальне мислення: опозиції теорія – сценарій, метод – дискурс, поняття – метафора, істина – консенсус. Науково-дослідні програми та їхні історичні типи. Поняття науково-дослідної програми (І.Лакатос). Вплив історичних та соціокультурних факторів на пізнання. Поняття парадигми наукового пізнання. Наукове співтовариство як носій парадигм наукового пізнання (Т.Кун). Комунікативні, знаково-семіотичні та дискурсивні виміри наукового пізнання. Пізнання і навчання. Навчання як набуття символічного інтелектуального капіталу.

Тема 3. Класична, некласична та постнекласична епістемологія.

Класична епістемологія. Фундаменталізм, есенціалізм, суб'єктоцентризм, наукоцентризм. Зміна уявлень про суб'єкт та об'єкт пізнання (В.Стьопін). Трансформація методології раціонального пізнання. Міждисциплінарний та комплексний підходи в сучасному науковому пізнанні. Ідеї синергетики. Нове розумінні співвідношення цілого і частини (І. Добронравова, І.Цехмістро). Тоталогічні тенденції в тлумаченні проблеми цілісності (А.Грамші, Г.Лукач, Ж. Дельоз, В.Велш, В.Кізіма та ін.). Трансдисциплінарність.

Когнітивні, ціннісні та нормативні складові наукового пізнання. Логіко-дискурсивне мислення та його критерії: об'єктивність, систематичність, послідовність, обґрунтованість, предметність. Сучасна когітологія. Феномен мовомислення (М.Попович). Когнітивне спілкування, когнітивні рішення, когнітивний консенсус, когнітивні конвенції. Внутрішньонаукові норми та цінності: універсалізм, комуналізм, незацікавленість, організований скептицизм, внутрішня узгодженість, зовнішня узгодженість, простота (Мертон та ін.). Свобода наукового пошуку та відповідальність. Толерантність. Основні напрями поглиблення когітології (В.Л.Чуйко). Породжуюча граматики Н.Хомського.

Когнітивна лінгвістика Ч.Філмора, Д.Лакофа. Психолінгвістика Б.Уорфа, М.Коуела. Логіко-лінгвістична, етосна та поїезисна складові наукового мислення. (Г.Башляр, Ж.Кангілем).

Тема 4. Поняття, сутність, принципи і предмет феноменології.

Поняття феномену і ноумену в філософії І.Канта. «Феноменологія духу» Гегеля як схематизація і узагальнення історичного досвіду пізнання. Принцип тотожності мислення і буття. Історичне і логічне. Діалектика розвитку форм знання. Витоки феноменології як «строкої науки» (теорії знання): Августин, Декарт, Brentano, Мейнонг, Дільтей.

Аналіз проблем свідомості. Логічні дослідження Е.Гуссерля. Критика натуралістичних, психологічних та метафізичних засад знання. Мова і концепти феноменології. Природна настанова. Процедура епохе. Поняття інтенціональності. Конституювання предметності. Ноезистаноєма. Поняття ейдосу. Час і буття в феноменології. Сутність свідомості з погляду темпоральності. Проблема «чужої свідомості». Поняття інтерсуб'єктивності. «Життєсвіт» – обрій допредикативних і донаукових значень. Методи феноменології: виявлення в актах свідомості усталених смисло-утворень. Феноменологічна редукція. Ейдетична редукція. Трансцендентальна редукція. Метод вільних варіацій. Самоочевидність та рефлексія.

Вплив феноменологічної програми пізнання на екзистенціалізм М.Гайдеггера і Ж.-П.Сартра, герменевтику Г.Гадамера, аксіологію М.Шелера, естетику М. Мерло-Понті і Р.Інгардена, історичні і лінгвістичні студії Г.Шпета, історію естетики О.Лосєва, на психологію, лінгвістику, соціальну теорію. Феноменологічний аналіз впливу мови на культуру, зрощення феноменології зі структуралізмом, герменевтикою, психоаналізом та теорією цінностей в гуманітарних науках. Взаємозв'язок онтології, гносеології, феноменології в сучасних наукових дослідженнях.

Змістовний модуль 3. Філософія світоглядної культури науковця.

Тема 1. Філософія історії і світорозуміння.

Філософія історії: об'єкт, предмет, основні проблеми. Філософія історії як підсистема філософських знань. Місце філософії історії в системі сучасних філософських знань, її взаємозв'язок з іншими галузями філософського пізнання. Історична реальність – як об'єкт філософії історії. Закономірності співвідношення суб'єктивного та об'єктивного, індивідуального та соціального, повторюваного та неповторного в історичному процесі – як предмет філософії історії. Сенс, направленість, періодизація, скінченність – як основні проблеми філософії історії. І.Г.Гердер, Г.В.Ф.Гегель.

Проблема сенсу та спрямованості історичного процесу. Проблема сенсу та направленості історії у трактовці класичного, некласичного та постнекласичного етапів розвитку філософії історії. Прогрес та регрес. Іудаїзм, християнство, просвітництво. Філософія Монтеня та Руссо. Гегельянство та марксизм. Циклічне витлумачення історичного процесу (від Полібія до А.Тойнбі).

Проблема періодизації та суб'єкта історичного розвитку. Традиційний поділ історії на епохи чи періоди розвитку. Європоцентризм, америкоцентризм, афроцентризм, азіоцентризм. Співвідношення цивілізації та культури (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі). Формаційний підхід марксизму (конфлікт продуктивних сил та виробничих відносин – як основний рушій прогресу). Людина як основа і рушій історії, ступінь її самореалізації та мета (Г.В.Ф.Гегель).

Тема 2. Соціальний світ. Соціальна філософія

Суспільство як свідома форма буття соціуму. Людина і суспільство: людина у спільноті і людина в суспільстві. Історія як суб'єкт. Міра суб'єктивності людини в історії. Проблема типологізації історії. Лінійні та циклічні моделі історичного процесу. Прогрес та регрес. Культуро-цивілізаційний та формаційний підходи (Маркс, Данилевський, Шпенглер, Тойнбі, Хантінгтон). Історицизм та його критика К.Поппером.

Поняття економічного. Економіка і ринок. Гомеостатичність ринкового суспільства. Наука і техніка як елементи суспільства та чинники суспільного розвитку. Історичні способи виробництва та закономірності їх розвитку.

Традиційне, індустріальне на постіндустріальне суспільство. Технократичні концепції суспільного розвитку. Ідея інформаційного суспільства.

Духовний фактор в історії. Суспільні ідеали та їх історична обумовленість. Релігія, ідеології та утопії в житті суспільства. Міфи як імперативи історії і як продукти діяльності людей. Роль політичних міфів в суспільних процесах. Мораль як соціокультурний феномен. Категорії моралі. Релятивізм та абсолютизм в етиці. Право, правосвідомість та правозастосування. Мораль і право. Право і держава. Співвідношення понять закон і право. Позитивне і природне право. Правовий нігілізм та його причини його появи.

Політика і політична організація суспільства. Структура політичної організації. Політика і політичне у спільнотах. Демократія. Тоталітаризм та абсолютизм. Поняття держави та його історичний розвиток. Форми правління, державного устрою та типи політичних режимів. Громадянське суспільство і держава. Економічні підвалини громадянського суспільства. Конституція України та її особливості.

Історичні форми людських спільнот: етнос, політична нація, етатична нація, громадянська нація. Спільнота і суспільство: єдність та відмінність. Архетипи колективного несвідомого як історичні підвалини спільнот. Міф і його роль у становленні та функціонуванні спільнот. Етнос та нація як історичні типи людських спільнот. Примордіалістські та модерністські концепції походження нації. Етнічна та політична нація. Особливості формування української національної ідеї. Соціальна структура та соціальні відносини в спільнотах і суспільствах. Проблема соціальної стратифікації та соціальної мобільності. Егалітаризм та елітаризм. Теорії еліт.

Проблема суб'єкту історії: особа, народні маси, класи, нації, цивілізації, релігії. Проблема сенсу і спрямованості історії. Проблема кінцевої мети історичного процесу. Суперечка про «кінець історії».

Тема 3. Філософія духовного світу.

Культура як буття норм і цінностей. Культура як друга природа. Створення природного та штучного. Культура як сфера реалізації людської свободи та творчості.

Культура як предмет філософського дослідження. Основні причини виникнення філософії культури на початку ХХ ст. Основна проблематика філософії культури. Культурологічні концепції Г.Зіммеля, Е.Кассіра та М.Бердяєва. Внутрішні суперечності культури: діалог та конфлікт культур, культура і війна. Феномени масового та елітарного в культурі. Феномен діалогу культур та його комунікаційна функція. Світоглядна роль філософії культури в контексті філософського знання.

Поняття естетичного як специфічно людського способу ставлення до світу за законами краси та історичні закономірності його формування. Співвідношення раціонального та ірраціонального в уявленнях людини про красу. Естетичні аспекти форм суспільного пізнання. Основні категорії естетики: прекрасне, величне, трагічне, комічне, потворне. Наука та естетика. Співвідношення естетичного, етичного та екзистенційно-релігійного в життєсвіті людини. Вплив розвитку техніки і технологій на стан естетичного. Мистецтво як форма суспільного пізнання. Співвідношення практичного та духовного в структурі мистецтва. Проблеми художньо-естетичного формування вченого як громадянина і дослідника.

Змістовний модуль 4. Методи, методологія і практика науково-дослідної діяльності.

Тема 1. Методологія наукового пізнання.

Поняття методологічної свідомості. Методи, форми, рівні пізнання в науці. Емпіричний та теоретичний рівень пізнання. Спостереження та експеримент. Проблема. Гіпотеза, Концепція. Теорія. Факт та теорія. Проблеми опису, пояснення та розуміння. Системний, структурно-функціональний та порівняльно-історичний (компаративістський) підходи в науковому пізнанні. Парадигми і науково-дослідні програми. Наукові революції і стиль мислення. Єдність і розмаїття наукового

пізнання. Природознавство, технічні науки і гуманітарія: специфіка методологічних програм і підходів.

Тема 2. Праксеологія науки і наукознавство.

Наука як особлива форма пізнання і основа діяльності в цивілізованому суспільстві. Суб'єкт і об'єкт наукової діяльності. Трансформація науки в технонауку. Інституціалізація науки і перехід на евристичне (креативне) науково-дослідницьке програмування. Варіативність і полісистематичність мислення та мережева організація наукових досліджень. Праксеологія науки і виникнення та активне функціонування нового суб'єкта наукового пізнання – експерта. Гносеологічна і соціально-оцінююча функція експерта. Проблеми міждисциплінарних досліджень та конвергенції методологій. Науково-дослідні програми природничих, технічних та гуманітарних наук. Особливості оцінки фундаментального та прикладного наукового знання. Проблеми і ризики. Необхідність осмислення нового відношення: "наука і виробництво", "наука і освіта", наука і влада", "наука і бізнес", "наука в Україні і наука в інших країнах". Роль філософської і загальнонаукової картин світу в методологічній свідомості вченого. Особливості методологічної і світоглядної свідомості та громадянської позиції вчених в галузі природничих, технічних та соціально-гуманітарних наук.

Тема 3. Етика науки

Етика науки: поняття, історія виникнення, соціальні функції. Проблеми наукової етики: авторство, плагіат, фальсифікація даних у наукових дослідженнях. Свобода дослідження і відповідальність науковця. Вчений і влада. Вчений і громадянське суспільство. Поняття наукового етосу: концепції Р.Мертон. Принципи нової професійної етики вчених К.Поппер. Вітчизняні та міжнародні документи з етики науки. Кодекси професійної етики наукової діяльності. Сучасні проблеми етики науки: біоетика, техноетика, екоетика, наноетика тощо.

Лідери в науці. Науковий колектив. Етика спілкування в науковому колективі. Проблеми комунікації науковців у ринковому суспільстві. Міжнародні наукові установи і діяльність українських вчених.

Тема 4. Вчений в глобалізованому світі.

Життєсвіт людини як смисловий генератор дисциплінарних матриц. Нова тематизація класичних філософських і наукових проблем (єдності і багатоманітності, цілого і частини, простого і складного та ін). Зміна статусу вченого в умовах розвитку технонауки. Нові імперативи відповідальності вченого. Комерціалізація та корпоративізація наукових досліджень: нове співвідношення внутрішньонаукових та етичних норм. Вчений і влада. Вчений і політика. Вчений і бізнес. Проблеми розвитку національної науки та міграції вчених. Проблеми авторства та інтелектуальної власності. Корпоративна та індивідуальна інтелектуальна власність. Колізії формування знаннєвого суспільства. Зростання ролі науковця і наукового знання в навчальних і освітянських процесах. Взаємозв'язок та взаємозалежність наукових та освітянських дискусій в сучасному суспільстві ризиків та небеспек. Роль наукового експертного знання в розв'язанні проблем глобалізованого світу.

Література

(основна)

Агацци Э. Моральное измерение науки и техники. – М.: МФФ, 1998. – 344 с.

Аналитическая философия XX века. – М., 1993.

Апель К.-О. Априорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки // К.-О.Апель - Сучасна зарубіжна філософія – К.: Либідь, 1996. – 384 с.

Аристотель. Метафизика. О душе // Аристотель. Сочинения. В 4-х тт. – Т.1.– М., 1976.

Аристотель. Политика. Поэтика // Аристотель. Сочинения. В 4-х тт. – Т.4. – М., 1983.

Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования/ Д. Белл; пер. с англ. – М.: Academia, 1999. – 356 с.

Бердяев Н.А. Философия свободного духа. – М.,1994.

Бэкон Ф. Новый органон // Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х тт. – Т.1. – М., 1989.

Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. Б.Л. Иноземцева; Центр исследований постиндустриального общества. – М.: Логос, 2003. – 368 с.

Виндельбанд В. Что такое философия? (О понятии и истории философии) // Виндельбанд В. Избранное: Дух и история. Пер. с нем. – М.: Юрист, 1995. – 687 с. – (Лики культуры). – С. 22-58.

Витгенштейн Л. Философские работы. — М.: 1994. – 254 с.

Вольтер. Философские сочинения. – М.,1988.

Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории. –СПб.: Наука, 1993.

Габермас Ю. Постметафизичне мислення / Пер. з нім. В. Купліна. – К., 2011.

Габермас Юрген. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. та комент В.М. Купліна. – К., 2001.

Гадамер Г. Герменевтика і поетика. –К., 2000.

Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку.– Львів: Кальварія, 2006.– 474с.

Гароди Р. Марксизм XX века. – М.,1994.

Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа // Гегель Г.В.Ф. Сочинения В 14-ти тт. – Т.4. – М.,1959.

Гердер Г. Идеи к философии истории человечества. – М.,1977.

Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного // Гольбах П. Избранные произведения. В 2-х тт. – Т.1. – М.,1963.

Грушевський М. Історія України-Русі. У 3-х тт.– К.,1991- 93 pp.

Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. – М.,1985.

Гуссерль Э. Философия как строгая наука. — Новочеркасск, 1994.

Гуссерль Э. Феноменология// Логос. –1991.– №1.–С.12-21.

Декарт Р. Рассуждение о методе. Метафизические размышления // Декарт Р. Сочинения. В 2-х тт. – Т. 1. – М.,1989.

Древнеиндийская философия. Начальный период. – М.,1963.

Древнекитайская философия: В 2-х тт. – М.,1994.

Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Пер. с фр. и послесл. С.Н. Зенкина. – М.: «Институт экспериментальной социологии», СПб.: Издательство «АЛЕТЕЙА». – 1998.

Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Пер. з нім. А. Єрмоленка, В. Єрмоленка. – К., 2001. – 200 с.

Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. – М., 1990.

Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // Сумерки богов. – М., 1989.

Кант И. Критика чистого разума. Предисловие // Кант И. Соч. в 6 т., Т. 3.– М., 1963.

Кассирер Э. Познание и действительность. – СПб.: 1996. – 159 с.

Козловски Петер. Культура постмодерна. – М.,1997.

Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії.-К.:Видав.дім «Києво-Могилянська академія», 2008.- 367с.

Кун Т. Структура научных революций. – М.,1975.

Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ – М.: Медиум. - 1995. -236с.

Лейбниц Г.В. Монадология //Лейбниц Г.В. Соч.: В 4-х тт. – Т.1. – М.,1982.

- Локк Джон. Опыт о человеческом разумении // Локк Дж. Соч.: В 3-х тт. Т.1-2. – М., 1985.
- Маркс К. До критики політичної економії. Передмова // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – 2-е вид. – Т. 13.
- Маркс К. Економічно-філософські рукописи // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – 2-е вид. – Т. 42.
- Мертон Р. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) / Под.ред. В.Танчера. – К.: Абрис, 1996. – 109 с.
- Ницше Ф. Сочинения в 2-х тт. – М., 1990.
- Нормы научной этики (приняты Сенатом Общества Макса Планка 24 ноября 2000 г.) / пер. В.Тереховой. <http://www.sbras.ru/HBC/2002/n04-05/f17.html>.
- Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? // Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – С.51-191.
- Платон. Собр. соч. в 4-х тт. – Т.3. – М., 1994.
- Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии. М.: Прогресс. – 1985. – 344 с.
- Попович М.В. Бути людиною/ М. Попович.-К. :Видав. Дім «Києво-Могилянська академія», 2011.-223.
- Попович М.В. Рациональність і виміри людського буття. _ К.: Сфера, 1997 – 290 с.
- Поппер К. Відкрите суспільство і його вороги. – Т.1,2. – К., 1994.
- Поппер К. Логика и рост научного знания. – М., 1983.
- Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой – М.: Прогресс. - 1986. – 432 с.
- Рикер Поль. Сам як інший. – К., 2000.
- Риккерт Г. Философия жизни. – К., 1998.
- Ролз Дж. Політичний лібералізм . – К., 2000.
- Русские философы (конец XIX – середина XX века): Антология. Вып.2. – М., 1994.
- Руссо Ж.-Ж. Трактаты. – М., 1969.
- Сартр Ж.П. Буття і Ніщо. – К., 2000.
- Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів. – Х., 2010 (2016).
- Соловьёв В.С. Три разговора о войне, прогрессе и конце всемирной истории // Соловьёв В.С. Соч. в 2-х тт. – Т.2. – М., 1988.
- Тойнби А.Дж. Дослідження історії. Скорочена версія Д.Ч. Сомервіла: У 2 т. – К.: Основи, 1996.
- Тоффлер Е. Третья Хвиля [текст]/ Елвін Тоффлер; пер. з англ. А. Євса. –К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 475 с.
- Тулмин С.Т. Человеческое понимание. – М., 1984.
- Українські гуманісти епохи Відродження (Антологія): У 2 томах. – К., 1995.
- Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М., 1986.
- Фейербах Л. Гегелевская история философии // История философии: В 3-х тт. – Т.2. – М., 1967.
- Фейербах Л. К критике философии Гегеля // Фейербах Л. Избранные философские произведения: В 2-х тт. Т.1. – М., 1955.
- Фома Аквинский. Сумма теологии. Т.1-4. – М., 2006-12.
- Франк С. Духовные основы общества. – М., 1992.
- Фрейд З. Психоанализ. Религия. Культура. – М., 1992.
- Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. – М., 1996.
- Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции; пер. с англ. М.Б. Левина. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «Люкс», 2004. – 349 с.
- Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Лекции и интервью. – М., 1992.
- Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1997.

- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 5–185.
- Шевченко Т.Г. Повне зібр. творів: У 12-ти тт.– К.,1989.
- Шинкарук В.І. Вибрані твори у 3-х т. – К., 2003.
- Шопенгауэр А. Мир как воля и представление // Шопенгауэр А. Соч.: В 4-х тт. – Т.1. – М.,1992.
- Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории: В 2 т. — М.: Мысль, 1993. — Т. 1: Гештальт и действительность.
- Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту - К. : Український Центр духовної культури.- 2004 - 558 с.
- Юм Д. Исследования о человеческом познании. — Сочинения в 2 т., т. 2. — М.: 1965.
- Ясперс К. Смысл и назначение истории; пер. с нем., 2-е изд. – М.: Республика, 1994.– 527 с.

(додаткова)

- Антология мировой философии: В 4-х тт. Т.І. – Ч. І. – М., 1969.
- Атфилд Р. Этика экологической ответственности // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности // Р.Атфилд – Пер. с англ. – М.: Прогресс. – 1990.- 495с.
- Баранкова Г.С. Шестоднев Иоанна экзарха Болгарского. – СПб., 2001.
- Бернардо Д.Д. Биоэтика: философские обоснования // Практична філософія. – № 2. – 2001. – С. 12-21.
- Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія як історія філософії: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 648 с.
- Богатов В. В. Этика в научной деятельности // Вестник ДВО РАН, 2008, № 1, С. 144–157 <http://ibss.febras.ru/files/00006421.pdf>
- Богаčov А.Л. Філософська герменевтика. Навчальний посібник. – К., 2006.
- Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник. – Харків, 2006.
- Бойченко І.В. Філософія незалежної України: витоки, напрямки, представники. – К., 2013.
- Бондар С. В., Вдовиченко Г.В., Русин М., Стратій Я.В. та ін. Історія української філософії: Підручник. – К., 2008.
- Борейко В.Е. Экологическая этика. – М.: Издательство МНЭПУ, 2002. – 112 с.
- Вальденфельс Б. Вступ до феноменології. – К., 2002.
- Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.,1991.
- Володимир Мономах. Повчання; Статут Володимира Всеволодовича. – К., 2006.
- Габріелян О.А., Кальной І.І., Цветков О.П. Філософія історії. – Київ, 2010.
- Гегель Г.В.Ф. Лекции по истории философии. Введение в историю философии // Гегель Г.В.Ф. Соч.: В 14-ти тт. Т.9.– М. – 1932.
- Гегель Г.В.Ф. О сущности философской критики // Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет: В 2-х тт. Т.1.– М., 1970.
- Гізель І. Вибрані твори в 3-х томах. – К., 2010.
- Гусев В.І. Західна філософія Нового часу. XVII-XVIII ст.: підручник. – 2-ге вид., стереотип. – К., 2000.
- Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996.
- Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). Філософські нариси. – К., 2001.
- Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М.: Книга, 1991
- Демина Н.В. Концепция этоса науки: Мертон и другие в поисках социальной геометрии норм // Социологический Журнал.– 2005.– №4.– С. 5-47 // <http://www.socjournal.ru/article/665>.
- Донцов Д. Дух нашої давнини. – К. 2005.
- Драгоманов М. П. Вибране. – К., 1991.
- Етика науки: виклики сучасності.– Ніжин, 2014. – 248 с.

- Етичний кодекс ученого України / <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-090415-2-0.pdf> або <http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>
- Этос науки /РАН. Ин-т философии; Ин-т истории естествознания и техники. Отв. ред. Л.П. Киященко и Е.З. Мирская. – М: Academia, 2008. – 544 с.
- Срмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К., 1999.
- Срмоленко Анатолій. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи. Монографія. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.
- Запорожан В.І. Від біоетики до ноетики // В.І.Запорожан.– Вісник НАН України – 2004 – №12. – С. 27-30.
- Зеньковский В.В. История русской философии. – Ленинград, 1991.
- Ивин А. А. Философия истории: Учебное пособие. – Москва, 2000.
- Ильенков Э.В. Маркс и западный мир //Ильенков Э.В. Философия и культура. – М., 1991.
- Історія української культури у 5-ти томах. – Т.1-5. – К., 2001.
- Історія філософії України: Хрестоматія. – К., 1993.
- Історія філософії: Підручник: У 2 т. / за ред. В.І. Ярошовця. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008.
- Жильсон Э. Философия в средние века. От истоков патристики до конца XIV века. – М., 2004.
- Кезин А.В. Научность: эталоны, идеалы, критерии.–М.: Изд- во Моск. ун- та., 1985. – 128 с.
- Костомаров М.І. Твори у 2-х тт. – К., 1990.
- Костомаров М.І., “Закон божий” (Книга бугтя українського народу). – К., 1991.
- Конфуций. Беседы и суждения. – СПб., 2001.
- Корбен А. История исламской философии. – М., 2010.
- Кралуц М.П. Козацька філософія. Філософська та історіософська думка України XVII-XVIII ст. – Острог, 2015.
- Куліш П. Твори у 2-х тт.– К., 1989.
- Леві-Строс Клод. Структурна антропология. – К., 2000.
- Лекторский В.А. Субъект, объект, познание. – М.: Наука. 1980. – 359с.
- Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодерн. – К.: Абрис, 1998.
- Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 304 с.
- Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. Природознавство і гуманітарія. – К., 2011. – 354 с.
- Лурье В.М. История византийской философии. – М. 2006.
- Матурана У., Варела Ф. Дерево познания Биологические корни человеческого понимания – М.: Изд-во: Прогрес-Традиция. - 2001. – 224 с.
- Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. Т.1-2. – К., 2007.
- Нахлік Є. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. – Л., 2003.
- Неретина С.С., Огурцов А.П. Пути к универсалиям – СПб.:Изд-во РХГА. – 2006. – 1000с.
- Мицик Ю.А., Нічик В.М., Хижняк З.І. Петро Могила. – К., 2014.
- Онопрієнко В.І. Наукове співтовариство. Вступ до соціології науки/ Онопрієнко В.І.– К.: ЦДНТПН ім. Г.Доброва, 1998. – 99 с.
- Пам'ятки братських шкіл на Україні: кінець XVI початок XVII ст. Тексти і дослідження.– К., 1988.
- Плагиат в науке Круглый стол в РГГУ, 11 июня 2014 г / http://inecon.org/docs/2SocOboz_13_3_08_Plagiarism.pdf.
- Прокопович Ф.Філософські праці. Вибране. – К., 2012.
- Рижко В.А. Концепція як форма наукового знання К.: Наукова думка, 1995. – 212 с.
- Рижко Л.В., Мелешенко Л.П. Науковий простір як проблема соціології науки /Л.В.Рижко, Л.П.Мелешенко //Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. – 2007. – Вип. 2(6). – С. 24-30.

- Рьод Вольфганг. Шлях філософії: ХІХ-ХХ століття / Пер. з нім. М.Д. Култаєвої, В.І. Кебуладзе, В. Терлецького. – К., 2010.
- Свасьян К.А. Феноменологическое познание. – Ереван, 1987.- 199с.
- Ситниченко Л.А.Першоджерела комунікативної філософії. – К.,1996.
- Стёпин В. С. Теоретическое знание. – М.: 2000. –320с.
- Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К., 1996.
- Сучасна політична філософія: Антологія. – К.,1998.
- Теоретичні проблеми сучасної етики: Навчальний посібник/ [А.М.Єрмоленко, Г.Д.Ємельяненко, М.М.Кисельов, П.А.Кравченко, Я.В.Любовий, В.А.Малахов, К.Ю.Райда, С.Л.Шевченко]. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2012.-232 с.
- Ужанков А.Н. «Слово о Законе и Благодати» и другие творения митрополита Илариона Киевского. – М., 2014.
- Філософія історії: Підручник. – Київ, 2000.
- Философия истории: Учебное пособие / Под ред. проф. А. С. Паранина. Москва, 1999.
- Фоллмер Г. Эволюционная теория познания.– М., 1998.
- Франко І. Будівничий української держави. Хрестоматія політологічних статей Івана Франка. – К., 2006.
- Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. – СПб, 1994.
- Фуко М. Археологиязнания - К.: Ника-Центр - 1996. – 208 с.
- Хижняк З.І., Маньківський В.К. Історія Києво-Могилянської академії. – К., 2003.
- Хилл Т. И. Современные теории познания. – М., 1965.
- Читанка з історії філософії: у 6 книгах. Кн.6. Зарубіжна філософія ХХ століття (під ред. Г.І. Волинки.). – К: “Довіра”,1993.
- Что такое плагиат, или О западных стандартах научной этики // <http://www.osvita.org.ua/articles/68.html>.
- Чуйко В.Л. Рефлексіяосновоположеньметодологійфілософії науки.– К.: Центр практичноїфілософії. – 2000. – 250с.
- Щербатской Ф.И. Избранные труды по буддизму. – М.,1988.
- Юдин Б.Г. Методологический анализ как направление изучения науки- М.: Наука. – 1986. – 251 с.
- Юдин Б.Г. Добросовестность в научных исследованиях // <http://www.npar.ru/journal/2010/4/judin.htm>.
- Яворський С. Філософські твори: У 3-х тт.– К.,1993.
- Ящук Т. І. Філософія історії: Курс лекцій. Навч. посібник. – Київ, 2004.